

## خوانش بصری گرافیک محیطی در فضاهای شهری با تأکید بر نقاشی دیواری، نمونه موردی: تهران\*

تاریخ دریافت: ۹۳/۲/۳۰

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۳/۰۸/۲۴

حسن سجاذزاده\*\* - مهرداد کریمی مشاور\*\*\* - سلمان وحدت\*\*\*

### چکیده

گرافیک محیطی به عنوان یکی از عوامل بصری در محیط‌های شهری امکانات مختلفی را برای تسهیل در امر ارتباط، ادراک محیط و همچنین ایجاد هویت بصری به کار می‌گیرد؛ برای ارتقای کیفیات بصری و افزایش غنای حسی دیداری در فضاهای شهری از نمودهای بصری همچون نقاشی دیواری که یکی از شاخه‌های اصلی گرافیک محیطی و از مؤلفه‌های بصری شهر است، بهره می‌گیرد. لذا هدف از این پژوهش اولویت‌سنجی شاخص‌های گرافیک محیطی (نقاشی دیواری) توسط متخصصین و ارزیابی و رتبه‌بندی نقاشی‌های دیواری تهران در دو فضای میدان و خیابان بر اساس دیدگاه‌های شهروندان با استفاده از روش فرآیند تحلیل شبکه (ANP) است. در این روش نقاشی‌های دیواری تهران در سه خوشه (معیار) و بیست شاخص با استفاده از نرم افزار سوپردیسیژن<sup>۱</sup> تولید شد و نتایج بررسی‌های میدانی در نرم افزار مذکور مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد در خوشه موقعیت استقرار، شاخص مکان‌یابی مناسب اثر در خوشه ساختار بصری، شاخص ترکیب رنگی مناسب و در خوشه معماری بنا و محیط پیرامون، شاخص تناسب موضوع و محتوای اثر با محیط، بیشترین امتیاز را نسبت به سایر شاخص‌های گروه خود از دیدگاه متخصصین داشته‌اند. براساس نتایج تحلیلی مشاهده می‌شود بین نقاشی‌های دیواری که در خیابان و میدان واقع شده تفاوت‌هایی وجود دارد؛ در فضاهای مکث (میدان) میزان خوانش مخاطبان (عابرین پیاده) از جزئیات و تناسب اجزاء ترکیبات رنگی و موضوع آثار نسبت به فضاهای تردد (خیابان) بیشتر است و مردم سریع‌تر پیام‌های بصری و محتوای دیوارنگاری‌ها را دریافت می‌کنند. نقاشی‌های دیواری که با توجه به معماری بنا، فرم و شکل زمینه اجرا شده و در چند سطح و در راستای غیر ممتد قرار گرفته‌اند موجب پویایی و تنوع بصری در محیط شده و نظر بیشتر مخاطبان را نسبت به سایر آثار به خود جذب کرده‌اند.

واژگان کلیدی: گرافیک محیطی، نقاشی دیواری، خوانش بصری، فضاهای شهری، تهران.

\* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد نویسنده سوم با عنوان «بررسی و سنجش اولویت‌های خوانش منظر میدان‌های شهری، مطالعه موردی: همدان» به راهنمایی دکتر حسن سجاذزاده و مشاوره دکتر مهرداد کریمی مشاور است.  
\*\* استادیار شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران (نویسنده مسئول).

Email: h.sajadzadeh@gmail.com

\*\*\* استادیار معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.  
\*\*\* دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

## مقدمه

یکی از مهم‌ترین نیازهای انسان که باید در بستر زندگی شهری به آن پاسخ گفته شود، نیاز به زیست اجتماعی است. شهرهای برخوردار از محیط بصری مطلوب قادرند تا با وسعت بخشیدن به تجربه زیباشناختی شهروندان، موجبات ارتقاء تصویر ذهنی جامعه از خویش و تقویت غرور مدنی آنان را فراهم سازند (Gospodini, 2002, pp. 59-73). در این بین محیط بصری شهرها از طریق نظام پیچیده‌ای از نشانه‌ها، ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جوامع خویش را به منصف ظهور می‌رسانند. در فرآیند تعامل میان انسان و شهر، محیط بصری به مثابه فصل مشترک این دو، زمینه ادراک، شناخت و ارزیابی محیطی شهروندان و بازدیدکنندگان را فراهم می‌آورد (Golkar, 2008, p. 95). اصلی‌ترین دریافت‌های انسان از محیط پیرامونش وابسته به ادراک بصری است و همواره تحت تأثیر محیط و عوامل تصویری آن قرار می‌گیرد. در این راستا داده‌های تصویری امکان برقراری ارتباط با محیط پیرامون را برای انسان فراهم می‌کنند، زیرا در ارتقاء خوانش فضاهای شهری و ادراک بصری محیط نقش مؤثری دارند (Roshvand, 2012, p. 69). در صورت عدم توجه به اصول بصری، آثار گرافیکی و نمودهای تصویری در فضاهای شهری، هرج و مرج و آلودگی بصری در محیط‌های شهری ایجاد خواهد شد و این ناهماهنگی‌های بصری در تشدید ناآرامی‌های روانی که در طول روز در افراد ایجاد شده، مؤثر خواهند بود. از این رو، یکی از مواردی که می‌تواند به سازماندهی نظام تصویری، ارتقای کیفیت بصری و افزایش غنای حسی-دیداری فضاهای شهری کمک کرده و جلوه ویژه‌ای به آن بخشد، گرافیک محیطی است. گرافیک محیطی به عنوان رویکرد بصری در محیط‌های شهری عوامل و امکانات متنوعی را جهت ادراک محیط و ایجاد هویت بصری به کار گرفته و آرامش بصری و ذهنی مخاطبان خود را تأمین می‌نماید. یکی از این عوامل گرافیک محیطی، نقاشی دیواری است. نقاشی دیواری به عنوان جزئی از عرصه‌های اصلی عملکرد گرافیک شهری نقش مهمی در زیباسازی و ارتقاء کیفی محیط‌های شهری داشته و در واقع اثری هنری است که در گستره یک بوم عمومی شکل می‌گیرد و در پیامدهای بازتاب بصری خود مخاطبان گوناگونی را به خود جذب می‌کند. مکان این اثر هنری یا به تعبیری همان بوم عمومی در فضای شهری است (AndhraYuich, 2001, p. 25).

دیوارنگاری یک هنری عمومی است که با گروه عظیم مخاطبان در محیط‌های شهری در ارتباط است. از این رو، بررسی و تحلیل نقاشی‌های دیواری توسط مخاطبان می‌تواند در ارتقای کیفی و کمی فضاهای شهری و نقاشی‌های دیواری مؤثر باشد. هدف از این پژوهش ارزیابی کیفی و رتبه‌بندی نقاشی‌های دیواری اجرا شده در محیط‌های شهری توسط شهروندان و اولویت‌سنجی شاخص‌های ارزیابی آثار بر پایه دیدگاه متخصصین با استفاده از روش فرآیند تحلیل شبکه (ANP)<sup>۱</sup> و نرم‌افزار سوپردیسین<sup>۲</sup> است. طبق این روش، در مرحله اول ابتدا مؤلفه‌ها و معیارهای ارزیابی نقاشی‌های دیواری با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مصاحبه استخراج و سپس با توجه به ویژگی‌های روش ANP داده‌ها و اطلاعات اولیه طبقه‌بندی و به تبع آن مدل مفهومی ANP تهیه شد. مدل ANP مبتنی بر مؤلفه‌ها و شاخص‌های ارزیابی نقاشی‌های دیواری تهران، شامل سه خوشه (معیار/گروه) و ۲۰ گزینه (شاخص/ زیرگروه) با استفاده از نرم‌افزار سوپردیسین تولید شد. در مرحله دوم، وزن شاخص‌ها و معیارهای ارزیابی براساس دامنه عددی (۱ تا ۹) با استفاده از نتایج پرسش‌نامه شهروندان مشخص شد. سپس نتایج بررسی‌های میدانی و پرسش‌نامه‌های تکمیلی توسط شهروندان و متخصصین در نرم‌افزار فوق مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. خروجی‌های مدل به شیوه‌های مختلف متنی و نمودارهای متنوع و قابل تأمل برای معیارها و گزینه‌ها قابل ارائه است. لذا در این پژوهش برای پاسخگویی به دو سؤال این تحقیق با عنوان:

- ۱- اولویت شاخص‌ها و معیارهای مؤثر بر نقاشی‌های دیواری براساس دیدگاه متخصصین چگونه است؟
  - ۲- اولویت و ترتیب نقاشی‌های دیواری تهران براساس شاخص‌های ذکر شده در تحقیق طبق دیدگاه شهروندان و مخاطبان آثار به چه ترتیبی است؟
- تنها برخی از خروجی‌های نرم‌افزار در بخش یافته‌های تحقیق آورده شده است. با تحلیل یافته‌ها و خروجی‌های مدل ANP و نرم‌افزار سوپردیسین می‌توان فرضیه زیر را مورد بررسی قرار داد:
- باتوجه به دو فضای عمده شهری میدان و خیابان به نظر می‌رسد که میزان خوانش شهروندان از شاخص نقاشی‌های دیواری اجرا شده در دو فضای میدان (فضای مکث) و خیابان (فضای تردد) از لحاظ ادراک ساختار بصری-بیانی و موضوعی-مفهومی آثار، نسبت به هم متفاوت باشد.

## ۱. روش پژوهش

روش به کار رفته در این پژوهش بر اساس اهداف تحقیق کاربردی و بر حسب نحوه گردآوری داده‌ها روش تحقیق تحلیلی-توصیفی و مقایسه تطبیقی بوده که با استفاده از ابزار پرسش‌نامه و تحقیقات میدانی صورت گرفته است. با توجه به اهداف تحقیق مطالعه شامل سه بخش اصلی به شرح ذیل است:

۱. معرفی شاخص‌ها و معیارهای ارزیابی نقاشی‌های دیواری (این بخش از مطالعه به بررسی مبانی نظری مرتبط با نقاشی دیواری می‌پردازد که با استفاده از مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای صورت گرفته است).

۲. وزن دهی به معیارها و شاخص های ارزیابی مدل ANP (وزن دهی به معیارها و شاخص های مدل ANP براساس خروجی داده ها و اطلاعات به دست آمده از عملیات پیمایشی در سطح شهر تهران انجام شده و مبتنی بر طیف وزنی مدل ANP است که دامنه عددی از ۱ تا ۹ را شامل می شود و براساس نتایج پرسش نامه یعنی دیدگاه شهروندان و اولویت بندی خبرگان در این حوزه و همچنین مطالعات میدانی و پیمایشی در سطح شهر صورت گرفته است).

۳. تحلیل شاخص ها و معیارهای ارزیابی مدل ANP (تحلیل نتایج نهایی توسط نرم افزار سوپر دیسیژن براساس معیارها، شاخص ها و گزینه ها انجام شده است).

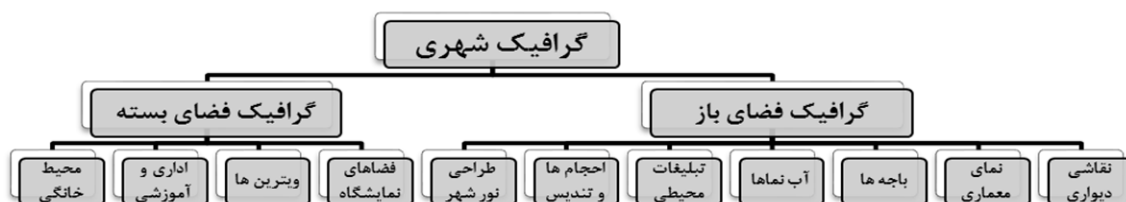
## ۲. پیشینه پژوهش

در طی سال های اخیر، پژوهش ها و مطالعات قابل توجهی در ارتباط با نقاشی دیواری صورت گرفته که از آن جمله می توان به کتب «مواد و تکنیک های نقاشی دیواری» اثر (Volt, 1989) و «گرافیتی به مثابه انقلاب نشانه ها» اثر (Gerry, 2007) اشاره کرد. (Haworth et al., 2013) در مطالعه ای تحت عنوان «تحلیل فضا- زمانی وقوع گرافیتی در محیط داخلی شهرها» به تحلیل مکان های نقاشی دیواری و ارتباط آن با منظر شهری پرداخته است (Rusu & Victor, 2011) در پژوهشی به نام «پیام دیواری برای نسل های آینده» از نقاشی دیواری برای توسعه مهارت های کار گروهی بین دانش آموزان استفاده کرده است. (Meiboudi et al., 2011) در مقاله «افزایش آگاهی کودکان از محیط مهد کودک، در شهرستان مشهد با استفاده از نقاشی دیواری» رابطه بین محیط زیست و نقاشی دیواری را تحلیل کرده و به این نتیجه رسیده است که محتوای نقاشی دیواری با مفاهیم زیست محیطی در ارتباط است. در زمینه مقاله های داخلی می توان به دو مقاله از محسن علوی نژاد با نام «بررسی مفهوم دیوارنگاری در منابع اسلامی» و «مطالعات تطبیقی در کاربرد دو اصطلاح تزئینات معماری و دیوارنگاری در منابع هنر اسلامی» و همچنین مقالات کفشچیان مقدم مانند: «چگونه یک نقاشی دیواری را سامان دهی کنیم»، «بررسی ویژگی های نقاشی دیواری» اشاره کرد. در ارتباط با موضوع این تحقیق پژوهش های معدودی وجود دارد و تنها چند مورد، از جمله ۲ مقاله «کفشچیان مقدم» با عنوان «بررسی دیوارنگاری معاصر تهران، قبل و بعد از انقلاب» و «ارزیابی دیوارنگاری معاصر تهران از دیدگاه مخاطب» اشاره کرد. در این مقاله ها، نقاشی های دیواری معاصر تهران از دیدگاه دو گروه، مخاطب عام و خاص مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج این مقاله ها، ضعف دیوارنگاری های تهران در تناسب با محیط، معماری بنا و مخاطب را نشان می دهد. در مقاله ای با عنوان «تبیین اصول و توسعه نقاشی های دیواری تبریز» دیوارنگاری های تبریز براساس اصول هنری و زیبایی شناسی از دیدگاه مخاطبان عام مورد بررسی قرار گرفته و نتایج به صورت راهکارهایی در جهت ارتقاء سطح کیفی نقاشی های دیواری ارائه شده است.

## ۳. مفهوم گرافیک محیطی (زبان بصری شهر)

گرافیک شهری بخشی از هنر سازماندهی فضای شهری است که با رشته های مختلف علمی و هنری از جمله برنامه ریزی شهری، معماری، منظرسازی، گرافیک، مهندسی برق، مهندسی ترافیک، حمل و نقل، روان شناسی، جامعه شناسی و اقتصاد سروکار داشته و در حین حال با سیاست و فرهنگ نیز ارتباط برقرار می کند (Sadr Mohamadi, 2008, p. 15). در واقع گرافیک محیطی به عنوان یک هنر میان رشته ای، آینه گسترده ای از فرهنگ رایج یک شهر و در ابعاد گسترده تر یک کشور است و تمامی نقاط ضعف و قوت آن فرهنگ را نشان می دهد (Ghaffari namin, 2011, p. 34). نقش اصلی گرافیک محیطی در ارتباط با مخاطب می تواند به تصویر و تجسم در آوردن مفاهیم عمومی و اختصاصی موضوعات مختلف در محیط های گوناگون، به منظور انتقال سریع، صریح و تصحیح این مفاهیم به مخاطب با رعایت اصول زیباشناختی که در هنر گرافیک مطرح است؛ باشد. به گونه ای که بتواند رفتار مطلوب را در او به وجود آورد. ابعاد گرافیک شهری باتوجه به تقسیم بندی هارولد منک شامل ۶ جنبه: ۱- اطلاع رسانی و یا تأکید و هشدار نسبت به موضوعی خاص ۲- فرهنگی مانند تبلیغات شهری نظیر تئاتر، سینما و غیره ۳- آموزشی ۴- تبلیغاتی ۵- اجتماعی مانند تبلیغات علیه سیگار در سطح شهر ۶- بصری، زیبایی، هنری و زیباسازی محیط می شود (Mahnke, 2006, p. 104) که مهم ترین عرصه های عملگری آن در منظر فضاهای شهری می تواند شامل عناصری همچون، نقاشی دیواری، رنگ و کلیه نموده های بصری در شهر باشد (شکل ۱).

شکل ۱: عوامل و عناصر گرافیک شهری



(Gehl, 1996, p. 74)

#### ۴. مفهوم نقاشی دیواری و عوامل مؤثر در خوانش آن

نقاشی دیواری در حیطة عملکرد خود در برگیرنده و بیان‌کننده تعاریف عمیق و کارشناسانه‌تری است که بر جایگاه و موقعیت حقیقی خود در فضا دلالت می‌کند. در دایره‌المعارف بریتانیکا در خصوص ویژگی‌های این نوع نقاشی چنین بیان شده است: «نوعی از نقاشی است که برای تزئینات روی دیوارها و سقف بنا به کار می‌رود و عناصر اثر دیواری، اغلب فرم‌هایی هستند که با معماری، هماهنگی و پیوستگی داشته، رنگ در آن‌ها به‌طور خاص، مانند موضوع، ارتباط پنهانی و حسی با تناسبات معماری دارد و ویژگی عمده آن نیز غیر از ارتباط تنگاتنگ با معماری، ارتباط وسیع و همگانی آن است» (Alavinejad, 2008, p. 20). به‌نظر "جنسن" نقاشی دیواری شامل هر نقشی است که بر دیوار ترسیم شود و این تعریف دامنه نقوش برجسته و نیم برجسته را هم در بر می‌گیرد (Jonson, 1979, p. 171). "کفشچیان مقدم" نقاشی دیواری را از گرایش‌های هنری که حیطة اجرایی گسترده و چند وجهی در تعریف و اجرا دارد معرفی می‌کند (Mozafarikhah & Kafshchian Moghadam, 2012, p. 85). بنابه تعریف پاکباز، نقاشی دیواری یا دیوارنگاره، نقاشی برای آرایش دیوار است که به دو طریق اجرا شود: مستقیم بر سطح دیوار (مثل فرسکو) یا روی تخته یا بوم، به‌منظور نصب دائم بر دیوار (Pakbaz, 2004, p. 585). از نظر "اووی" نقاشی دیواری فرم هنری دو بعدی است که روی دیواری خاص به نمایش در می‌آید و غالباً نقاشی شده یا با موزائیک کار می‌شود و جزء جدایی‌ناپذیر از دیوار است (McEvoy, 2012, p. 15). "گومز" نقاشی دیواری را از ویژگی‌های برجسته مناظر شهری تعریف کرده و بیان می‌دارد که فرهنگ نقاشی دیواری نقش مهمی در هویت محیط شهری بازی می‌کند (Gomez, 1993, p. 633). براساس تعاریف ذکر شده می‌توان چنین تحلیل کرد که نقاشی دیواری هنری چند وجهی است که سعی در ارتقای کیفیات بصری فضاهاى شهری و انتقال مفاهیم فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جامعه بر روی جداره‌های شهر با رعایت اصول زیباشناختی مکان مورد اجرا دارد. نقاشی دیواری به‌طور کلی اهداف زیر را دنبال می‌کند:

الف- زیباسازی: هنجارسازی تصویری محیط و فعال کردن سطوح ماندگار با قابلیت‌های دیوارنگاری.

ب- بیان احساسات: نیاز و گرایش مخاطب و هنرمند به آثار دیوارنگاری در محیط و توجه به احساسات مخاطبین در آثار مربوطه.

ج- بیان اعتقادات: مفاهیم و مضامین مذهبی، سیاسی، اعتقادی و فرهنگی در آثار دیوارنگاری (Alavinejad, 2008, pp. 18-23).

در دنیای معاصر دیوارنگاری به‌عنوان یکی از مظاهر هنر شهری و مردمی جلوه‌گر شده است. هر چند کاربرد نقوش و رنگ‌ها و عناصر تزئینی برای زینت بخشیدن به معماری از دوران کهن متداول بوده است؛ لیکن با تغییرات ساختارهای شهری معاصر و مفاهیم جدید شهرنشینی هنر دیوارنگاری نیز دست‌خوش تغییر شده است (Kafshchian Moghadam, 2010, p. 104). امروزه نقاشی دیواری هنری است که سبب می‌شود نه تنها فضای شهر با تمام آشفستگی‌هایش برای رهگذران لطیف‌تر شود؛ بلکه عرصه بسیار مناسبی برای ورود هنر به شهر نیز است (Mohamad beygi, 2009, p. 73). فضاهای زیبا و باشکوهی که به‌وجود می‌آورد، می‌تواند با هنر معماری تلفیق شود و همچنین این توان و اهمیت را در خود دارد که مایه‌های فرهنگ و قومی را در هم آمیخته و به آن ارزش والایی بخشد. وابستگی نقاشی دیواری با محیط، معماری و مخاطب ویژگی‌های منحصربه‌فردی را برای این شاخه هنری شکل داده است تا بتواند در پاسخ به نیازهای دیداری محیط، چون زیباسازی، به شکلی مطلوب برآید (Mozafarikhah & Kafshchian Moghadam, 2012, p. 85). در ارتباط میان محیط و نقاشی دیواری «هنرمند فرانسوی "روبرت" از نقاشی دیواری چنین تعریفی می‌کند: هر نوع نقاشی که مستقیم بر روی دیوار ترسیم شود و تفاوت عمده این گونه نقاشی با نقاشی سه پایه، در آن است که نقاشی دیواری در تناسب با معماری و محیط اطراف خود ربط و تناسب پیدا می‌کند» (Karamati, 1991, p. 261). چنان‌که در این تعریف بیان شد، نقاشی دیواری برخلاف نقاشی سه پایه‌ای در ارتباط با محیط اطراف و معماری حاکم بر مکان شکل می‌گیرد و به‌عبارتی این تأثیر محیط و معماری حاکم بر فضا است که موضوع و طرح نقاشی دیواری را مشخص می‌کند. در بهره‌برداری از دانش لازمه و درک چگونگی بهره‌گیری از کیفیات بصری محیط، می‌توان از یک سو به اهداف زیبایی‌شناختی، تزئینی و کاربردی این هنر چند بعدی دست یافت و از سوی دیگر در تعامل فعال با مخاطب؛ اثر و مخاطب را در فضایی واحد و هارمونیک قرارداد تا با زیبا ساختن محیط بصری، فضایی دلنشین برای مخاطب ایجاد نموده و او را در مقابل اثری قرار داد تا با انتخاب موقعیت مکانی و زمانی و وضعیت زاویه دید خود، در معنا بخشیدن به اثر شرکت کند (Kafshchian Moghadam, 2005, p. 44). در اثر دیواری، هنرمند تلاش می‌کند با په خدمت گرفتن قابلیت‌های تجسمی در برگیرنده اثر (مکان و زمان) فضایی تازه ایجاد کند که مخاطب در مقابل آن صرفاً نقشی منفعل نداشته باشد. بنابراین اثر دیواری باید در محل مناسبی از ساختمان اجرا شود تا وحدت دیوارها و کل ساختمان را از بین نبرد، همچنین بتواند با مخاطب خود به لحاظ بصری و مفهومی ارتباطی فعال برقرار کند (Kafshchian Moghadam, 2005, p. 44).

در این تحقیق بنابر مطالعات مبانی نظری پژوهش و همچنین باتوجه به سه عامل عمده، معماری، محیط و مخاطب که ارتباط مستقیمی با نقاشی‌های دیواری دارند، نمودار زیر ارائه شده و مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد (شکل ۲).

شکل ۲: چارچوب مفهومی خوانش بصری نقاشی دیواری



## ۵- تحلیل چارچوب مفهومی نقاشی دیواری

در جهت نیل به اهداف تحقیق و رسیدن به شاخص‌هایی جهت ارزیابی نقاشی‌های دیواری تهران از منظر شهروندان و مخاطبان آثار، هر یک از مؤلفه‌های نقاشی دیواری ذکر شده در شکل ۲ به صورت جداگانه مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد:

### ۱-۵- شاخص‌های ارزیابی مؤلفه معماری بنا و محیط

در نقاشی دیواری پس از بررسی‌های ساختاری و فرهنگ حاکم بر محیط آن ایده‌های مفهومی و موضوعی شکل می‌گیرند که علاوه بر هماهنگی ظاهری با محیط پیرامون دیوار، با فرهنگ عام و خاصی که در ارتباط مستقیم با آن است متناسب و هماهنگ است (Kafshchian Moghadam, 2003, p. 69). اهمیت این موضوع، یعنی هماهنگی و ارتباط اثر با مخاطب و محیط پیرامون، چنان است که مخاطب در مقابل اثر نقش منفعل نداشته باشد، بلکه با انتخاب زمان و مکان و شناخت تغییر کمی و کیفی موقعیت خود نسبت به اثر در معنا بخشیدن به آن نقش داشته باشد و بتواند در هر بار جابجایی خود نسبت به اثر ترکیبی تازه و نو را شاهد باشد (Kafshchian Moghadam, 2003, p. 69). همچنین نقاشی دیواری هیچ‌گاه به معنای چیزی نیست که به دیوارها اضافه شود؛ بلکه چیزی است که در ماهیت ساختمان ادغام می‌شود و با معماری کل ساختمان، کل واحدی را تشکیل دهد و در واقع باید مکمل معماری باشد و طبق اصول منطقی، در جاهای مناسبی از معماری ساختمان اجرا شود (Sike, 1982, p. 85). نقاشی دیواری در تناسب با معماری و فضای اطراف خود خلق می‌شود و گویای هنر محیطی است که قابلیت‌های محیط را به فعلیت می‌رساند تا یک اثر ممتاز خلق شود (Kafshchian Moghadam, 2010, p. 109). یکی از عناصر مهم نقاشی دیواری ارتباط آن با معماری است، انتخاب دیوار به‌عنوان بستر نمایش باید از یک سو با عوامل بصری و معنایی در معماری مانند ساختار زیباشناختی، اندازه، رنگ و فرم به‌عنوان مشخصه تأثیرگذار نقاشی و از سوی دیگر با ساختار روان‌شناختی مخاطب (دریافت‌کننده اثر) خود را هماهنگ نماید (Dosti, 2008, p. 68). از جمله ویژگی‌های مهم نقاشی‌های دیواری می‌توان به ارتباط تنگاتنگ با معماری، همگانی بودن، تناسب با معماری و فضای اطراف، وحدت با دیوارها و کل ساختمان، مکمل بودن با معماری، ادغام شدن در ماهیت ساختمان، پایداری، دوام و عدم تعلق به یک زمان خاص اشاره کرد و باید در قالب از پیش تعیین شده فضاهای شهری اجرا شود و بر دیواری کشیده شود که خود این دیوار بخشی از یک فضای شهری است که می‌تواند حس زیبایی را به شهروندان القاء کند (Mohamad beygi, 2009, p. 71).

### ۲-۵- شاخص‌های ارزیابی و مؤلفه موقعیت استقرار

موقعیت استقرار هر دیوارنگاره از اهمیت بالایی برخوردار است، زیرا فرصت مخاطب در فضاهای تردد برای مشاهده دیوارنگاره کوتاه است و در فضاهای انتظار از فرصت بیشتری برای مشاهده دیوارنگاره برخوردار است (Haghighat bin, 2003, p. 120). در فضاهای پرتردد مثل خیابان و میدان بهتر است نقاشی‌های دیواری که دارای بیانی گویا هستند و به سرعت محتوای درونی خود را بازگو می‌کنند نصب شود. نحوه دیدن و مکانیزم کارچشم، نقش مهمی در چگونگی تجربه مردم از محیط پیرامون دارد (Hedman & Yazoski, 1991, p. 70). لذا برای ادراک بصری و دیداری مناسب، نقاشی دیواری باید در یک دید مستقیم قرار گیرد تا راحت‌تر دیده شود (Nikanpor, 2009, p. 77). یک نقاشی دیواری در هر یک از سه میدان (دید<sup>۲</sup>، خوانش<sup>۳</sup>، تمیز<sup>۴</sup>) به شکلی متفاوت با محیط و مخاطب ارتباط برقرار می‌کند و هویت مفهومی خود را متناسب با هر یک به ظهور می‌رساند، چنان‌که در بین ویژگی‌های یک دیوارنگاره موفق ارتباط با محیط و مخاطب، ضرورت بررسی دقیق میدان دید و خوانش اهمیت به‌سزایی دارد تا اثر ترسیم شده بر دیوار بتواند هویت بصری و مفهومی خود را در وضعیت و موقعیت ثابت یا متحرک قابل درک سازد، توجه به این مسأله می‌تواند در نوع ارائه طرح مدنظر و کیفیات بصری و بیانی اثر تأثیر زیادی داشته باشد (Mozafarikhah & Kafshchian Moghadam, 2012, p. 93). لکه‌های رنگی، شکل‌ها و جزئیات به‌کار رفته در نقاشی‌های دیواری، متناسب با میدان دید، زاویه دید و فاصله چشم ناظر عابر پیاده و سواره با نقاشی دیواری، متناسب و هماهنگ باشد، تا مفهوم اجزاء به‌کار رفته در نقاشی‌های دیواری برای مخاطب مشخص و اثر خوانایی و ادراک بصری مطلوب توسط ناظر داشته و همچنین فاصله یک دیوارنگاره نسبت

به ناظر آن به دلیل این که چگونگی شرایط دیده شدن تابلو را فراهم می‌کند و در اجرای نقاشی دیواری حائز اهمیت قرار دارد (Haghighat bin, 2013, p. 120).

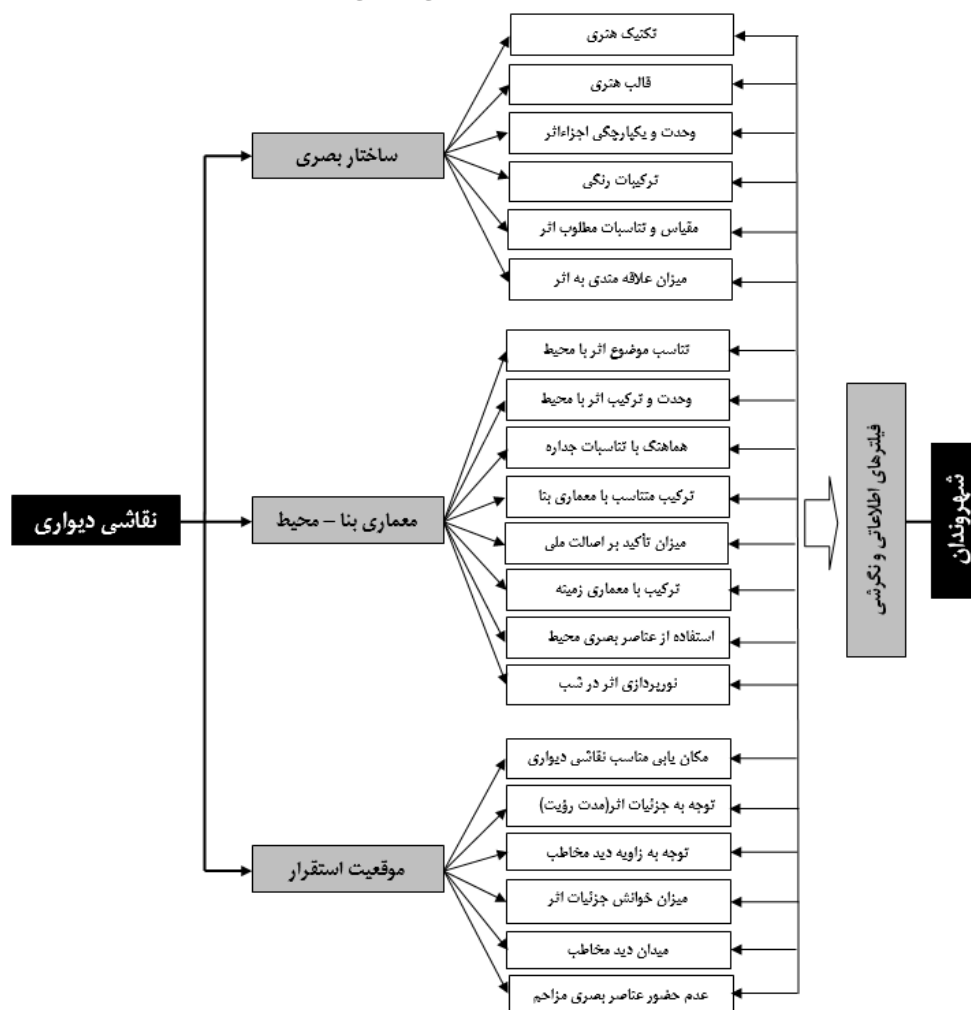
### ۳-۵- شاخص‌های ارزیابی مؤلفه ساختار بصری

اصلی‌ترین کاربرد دیوارنگاری شهری، زیباسازی محیط، اطلاع‌رسانی و آرام‌سازی محیط شهری بوده و جهت رسیدن به این هدف از کارکرد زیباشناسی (مواد، مصالح، عناصر بصری، رنگ، شکل و اندازه و غیره) بهره می‌گیرد (Kafshchian, Moghadam, 2012, p. 95). از این‌رو، هنرمند دیوارنگاره برای خلق اثری با بیان نوع و ساختار بصری مطلوب می‌تواند از عناصر زیبایی بخش همچون تکنیک مناسب، ترکیب رنگی، نورپردازی و غیره بهره ببرد. وحدت و یکپارچگی اجزاء تشکیل‌دهنده دیوارنگاره و نحوه سازمان‌دهی اجزاء اثر در ارتباط با مدت زمان رؤیت اثر از سوی مخاطب، نقش مهمی در استفاده از تکنیک و قالب هنری مناسب از سوی هنرمند در ساختار بصری و کمپوزیسیون اثر دارد. رنگ و بافت در تعیین هویت یک دیوارنگاره نقش به‌سزایی دارند. هرچند که پیام یک اثر دیواری در درجه اول با خطوط، اشکال و طرح‌هایی که در کنار هم نقش می‌بندد، بیان می‌شود اما رنگ و بافت در سرعت بیان پیام مؤثر خواهند بود. هرچه رنگ و بافت‌های گوناگون در کنار یکدیگر به‌طور مطلوب قرار گیرند و با موضوع هماهنگ باشند، بیان آن اثر شیواتر خواهد بود (Haghighat bin, 2013, p. 121). اندازه و مقیاس المان‌هایی که در فضاهای شهری قرار دارد، از جهت تناسب و هماهنگی با محیطی و میزانی که توسط مخاطب دیده می‌شوند، در نقاشی‌های دیواری حائز اهمیت هستند (Haghighat bin, 2013, p. 120).

### ۶. معیارها و شاخص‌های ارزیابی نقاشی‌های دیواری

در این پژوهش براساس اهداف و مصداق‌های تحقیق و برای رسیدن به نتیجه مطلوب، شاخص‌ها و معیارهایی که بیشترین ارتباط با مخاطب و حس زیبایی شناسی بصری و عینی شهروندان داشته‌اند، طبق نمودار زیر معرفی و در ارتباط با گزینه‌ها از دیدگاه مخاطبان آثار مورد ارزیابی قرار گرفته می‌شود (شکل ۳).

شکل ۳: مؤلفه‌ها و شاخص ارزیابی نقاشی‌های دیواری



## ۷. نمونه موردی مورد مطالعه

در جهت نیل به مصداق های مورد نظر تحقیق و اهداف پژوهش، ۱۰ اثر دیواری موجود در فضاهای شهری تهران که مورد تأیید سازمان زیباسازی شهر تهران نیز هستند، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته و از بین ۱۰ نمونه نقاشی دیواری انتخاب شده، ۴ اثر مربوط به میادین شهری و ۶ اثر مربوط به خیابان های شهری هستند که از دیدگاه عابرین پیاده مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته اند (جدول ۱).

جدول ۱: تصاویر و ویژگی نمونه نقاشی های دیواری اجرا شده در تهران

|   |  |   |  |   |
|---|--|---|--|---|
|        |                   |                      |      |                  |
| عنوان: پله های شاد<br>آدرس: خیابان ولیعصر، پله سوم<br>نوع مخاطب: پیاده<br>نوع مکان: پله | عنوان: معماری آسمان<br>آدرس: خیابان آذربایجان، تقاطع آزادی<br>نوع مخاطب: پیاده<br>نوع مکان: مسکونی | عنوان: لوکوموتیو زندگی<br>آدرس: خیابان آزادی، نبش خیابان اوستا<br>نوع مخاطب: پیاده<br>نوع مکان: تجاری | عنوان: طراوت<br>آدرس: طلع جنوب شرقی میدان ونک<br>نوع مخاطب: پیاده<br>نوع مکان: تجاری   | عنوان: فرشته ها<br>آدرس: میدان آرژانتین، جداره نشر شهر<br>نوع مخاطب: پیاده<br>نوع مکان: مسکونی      |
|       |                  |                     |     |                 |
| عنوان: درختان<br>آدرس: میدان کتابی<br>نوع مخاطب: پیاده<br>نوع مکان: زیر پل              | عنوان: مردان آسمانی<br>آدرس: جنت آباد شمالی، جداره برج طوبی<br>نوع مخاطب: پیاده                    | عنوان: دوچرخه ها<br>آدرس: شهرک چشمه، میدان علیزاده<br>نوع مخاطب: پیاده<br>نوع مکان: مسکونی            | عنوان: خانه دوست<br>آدرس: جاده مخصوص کرج، خ ۵۵<br>نوع مخاطب: پیاده<br>نوع مکان: مسکونی | عنوان: سنگ نوردان<br>آدرس: اتوبان امام علی، بعد از پل گلچین<br>نوع مخاطب: پیاده<br>نوع مکان: اتوبان |

(www.zibasazi.ir)

## ۸. یافته های تحقیق

در این مدل هر گروه و کل مدل نتایج خاص خود را دارد. از آنجا که ارائه کل نتایج حجم گسترده ای را داراست، لذا در این قسمت برخی از وضعیت های برجسته و عمده حاصل از اجرای مدل ANP اشاره می شود. در پی پاسخگویی به سؤال اول این پژوهش، (جدول ۲) براساس تحلیل داده های اطلاعاتی از بررسی های کتابخانه ای و نتایج استخراجی از پرسشنامه خبره متخصصین و تحلیل نتایج در نرم افزار سوپردیسیژن به دست آمده، طراحی شده است. بررسی و نتایج تحلیل نشان می دهد که در مؤلفه "موقعیت استقرار" شاخص «مکان یابی مناسب اثر» (با امتیاز نرمال شده ۰/۳۶۰) بیشترین امتیاز و «جزئیات اثر در ارتباط با مدت زمان رؤیت» (با امتیاز نرمال شده ۰/۰۵۷) کمترین امتیاز را داراست و به همین ترتیب در خوشه "ساختار بصری" شاخص «ترکیب رنگی مناسب» (با امتیاز نرمال شده ۰/۳۲۰) بیشترین امتیاز و شاخص «یکپارچگی جزئیات اثر» کمترین امتیاز (با امتیاز نرمال شده ۰/۰۶۵) را دارند، و در خوشه "معماری بنا و محیط پیرامون" شاخص «تناسب موضوع و محتوای اثر با محیط» بیشترین امتیاز و شاخص «استفاده از عناصر بصری محیط» کمترین امتیاز را نسبت به سایر شاخص ها در ارتباط با معیار فوق دارد (جدول ۲).

جدول ۲: اولویت شاخص‌ها در خوشه‌ها (معیارها) بر اساس نظر متخصصین

| اولویت شاخص‌ها در مؤلفه موقعیت<br>استقرار | اولویت شاخص‌ها در مؤلفه ساختار<br>بصری | اولویت شاخص‌ها در مؤلفه<br>معماری بنا و محیط |
|---|--|--|
|   |  |  |

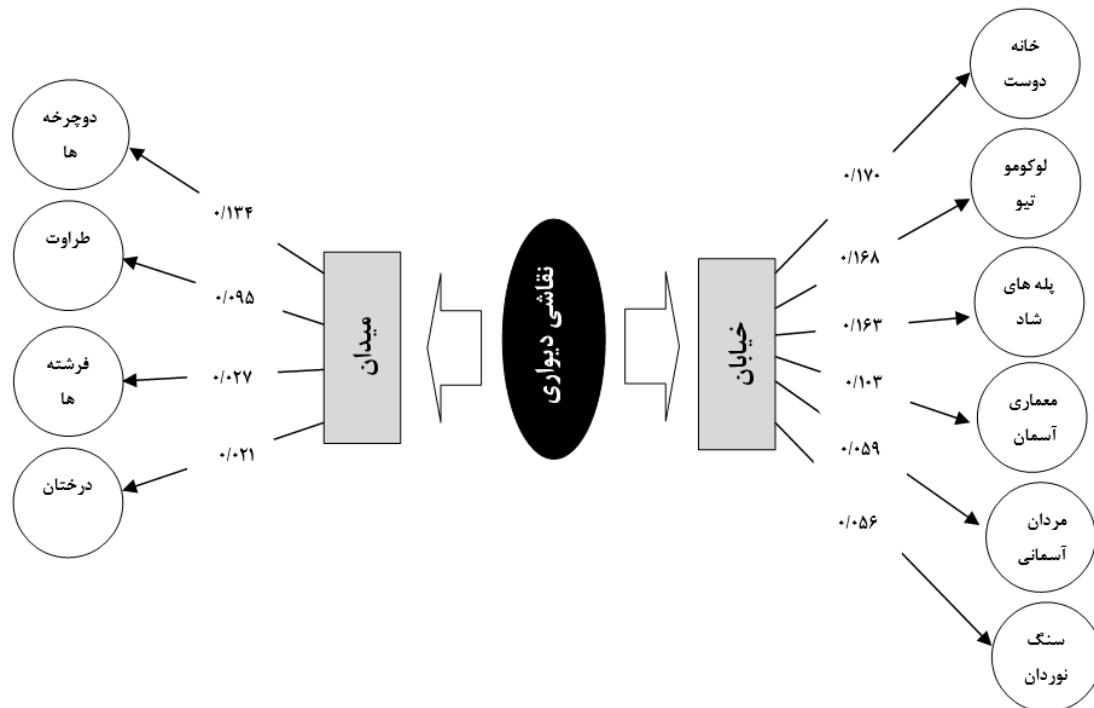
در پی پاسخگویی به سؤال دوم این پژوهش مبنی بر اینکه اولویت و ترتیب نقاشی‌های دیواری تهران بر اساس شاخص‌های ذکر شده طبق دیدگاه شهروندان و مخاطبان آثار به چه ترتیبی است؟ اطلاعات به دست آمده از تحقیقات میدانی و پرسشنامه‌های تکمیلی توسط شهروندان و مخاطبان آثار در نرم افزار سوپردیسیژن مورد تجزیه، تحلیل و وزن‌دهی قرار گرفت و نتایج حاصله به ترتیب ۵ گزینه اول طبق (جدول ۳) قابل ارائه می‌باشد. بر اساس وزن نسبی معیارها و شاخص‌های ارزیابی نقاشی‌های دیواری و همچنین تحلیل داده‌ها و اطلاعات توسط نرم افزار سوپردیسیژن، اولویت و ترتیب گزینه‌ها (نقاشی‌های دیواری) در (شکل ۴) نشان داده شده است.

جدول ۳: اولویت گزینه‌ها بر اساس شاخص‌های ارزیابی از دیدگاه شهروندان

| موقعیت استقرار اثر | ساختار بصری | معماری بنا و محیط پیرامون | گزینه‌ها<br>مؤلفه‌ها |
|--------------------|-------------|---------------------------|----------------------|
|                    |             |                           | خانه دوست            |
|                    |             |                           | لوکوموتیو زندگی      |
|                    |             |                           | پله‌های شاد          |
|                    |             |                           | دوچرخه‌ها            |
|                    |             |                           | معماری آسمان         |



شکل ۴: اولویت‌بندی و امتیاز گزینه‌ها براساس نتایج تحلیلی داده‌ها و اطلاعات توسط نرم افزار سوپردیسیژن



## ۹. نتیجه‌گیری

براساس مشاهدات و یافته‌های این مقاله بین دیوارنگاری‌هایی که در خیابان (فضای تردد) و میدان (فضای مکث) اجرا شده‌اند، تفاوت‌های وجود دارد. در فضای میدان که حالت مکث دارد میزان خوانش عابرین از جزئیات و تناسب آثار، ترکیبات رنگی و موضوع نقاشی‌های دیواری نسبت به فضاهای پرتردد بیشتر است و مردم سریع‌تر پیام‌های بصری و محتوای دیوارنگاری‌ها را دریافت می‌کنند. میدان دید و زاویه دید مخاطب در میدان‌های شهری نسبت به خیابان‌ها بازتر بوده و این عامل نقش مهمی را در دیده شدن جزئیات بیشتر و تشخیص اشکال کوچک مقیاس آثار در فضاهای مکث پدید آورده است. این در حالی است که مخاطبان در خیابان‌ها بیشتر کلیات اثر و برخی از ویژگی‌های نقاشی‌های دیواری از جمله اشکال بزرگ مقیاس و کلیات ترکیبات رنگی را در ذهن خود ثبت می‌کنند و به جزئیات آثار زیاد توجهی ندارند. لذا توجه به مکان قرارگیری، تناسب شکل‌ها و اجزاء آثار، مقیاس و تناسب فضا و قرارگیری نقاشی دیواری در راستای زاویه دید مناسب مسیر حرکت عابرین در مطلوبیت دیداری و تأثیرگذاری بیشتر آن بسیار سودمند خواهد بود. نقاشی‌های دیواری که با توجه به معماری بنا، فرم و شکل زمینه اجرا شده و با چند سطح در راستای غیرممتد قرار گرفته‌اند، موجب پویایی فضا و تنوع بصری محیط شده است و نظر بیشتر مخاطبان را نسبت به سایر آثار به خود جذب کرده‌اند. بنابراین توصیه می‌شود ضمن توجه به مقیاس، اندازه، رنگ و بافت آثار؛ به زمینه طرح، معماری بنا و محل قرارگیری در سطح مختلف بدنه‌ها و به مقدار سطوحی که تحت پوشش قرار می‌دهد توجه شود تا فضای شهری سرزنده با نشاط و با کیفیات بصری بالا جلوه نماید (شکل ۵). درک ویژگی‌های تصویری دیوارنگاری‌ها در محیط‌های شهری نیاز به ادراک صحیح از نحوه طراحی عناصر شکل دهنده اثر و به کارگیری ارتباط منطقی بین آثار، در تعامل با سه عنصر اصلی، مخاطب، محیط و معماری حاکم بر فضا دارد. در صورت رسیدن به ادراکی مشترک از سوی طراح با گیرنده (مخاطب) اثری خلق می‌شود که می‌تواند پیام‌های قابل رؤیت (ظاهری) و غیرقابل رؤیت (باطنی) را با زبانی تصویری در ذهن مخاطبان خود پدید آورد و وی را در آگاهی و شناخت ارزش‌های زیباشناختی، اجتماعی، و فرهنگی محیط و جامعه یاری رساند.

شکل ۵: عوامل مهم در خوانش شهروندان از نقاشی‌های دیواری در دو فضای میدان (فضای مکث) و خیابان (فضای حرکت)



### پی نوشت

1. Super Decisions

2. Analytic Network Process

۳. میدان دید: حد فاصل میان مخاطب و دیوار (کلیت اثر) است که دیوار و دیوارنگاره دیده می شود.
۴. میدان خوانش: حد فاصل میان مخاطب و دیوار (کلیت اثر) است که اثر دیواری در یک نگاه ادراک می شود.
۵. حد فاصل میان مخاطب و دیوار (کلیت اثر) می باشد که تأثیر بافت و فناوری آن محسوس و قابل شناخت است.

## References

- Alavinejad, M. (2008). The Concept of Mural Painting in the References of Islamic Art. *Negare Chapter Letter*, (7), 18- 29.
- AndhraYuich, G. D. (2001). *Research Methods Urban*, (Seyed Mohammad Nejat Hosseini, Trans.). Tehran: Municipal Organization of the Country, (25).
- Dosti, R. (2008). Effects Eye-catching on the Walls of City, *Journal of Architecture and Culture*, 68.
- Gehl, J. (1996). *Life between Building & Space*, London: Gehl & Architects Publication.
- Gerry, C. (2007). *Graffiti as the Revolt of Signs – Zonenkinder: European Street Art Collective Remember Jean Baudrillard*, Available in [http://www.ubishops.ca/baudrillardstudies/obituaries\\_gcoulter2.html](http://www.ubishops.ca/baudrillardstudies/obituaries_gcoulter2.html)
- Ghaffari namin, M. (2011). Role and Impact Graphic Environmental, *Book Art Month*, (153), 34-35.
- Golkar, K. (2008). Conceptual Evolution of Urban Visual Environment; From Cosmetic Approach through to Sustainable Approach, *Journal of Environmental Science*, (4), 195.
- Gomez, M. A. (1993). The Writing on our Walls: Finding Solutions through Distinguishing Graffiti Art from Graffiti Vandalism, University of Michigan, *Journal of Law Reform*, 26(3), 633.
- Gospodini, A. (2002). European Cities in Competition and New Uses of Urban Design, *Journal of Urban Design*, 7(1), 59 -73.
- Haghighat bin, M. Pourjafar, A and Pourjafar, S. (2013). Analyze Performance Wall Painting in Landscape Underground Urban Spaces, *Journal of Art Research*, (1), 120.
- Haghighi, E. (2011). Architecture, Urbanism, Graphic Design, *Hamshahri Memari, Special letter Urbanism and Architecture*, (80), 4.
- Haworth, B. Eleanor, B and Kurt, I. (2013). Spatio-temporal Analysis of Graffiti Occurrence in an Inner-city Urban Environment, *Journal of Applied Geography*, (38), 53-63.
- Hedman, R. & Yazoski, A. (1991). *Urban Design Foundations*, (Mostafa Abaszadeghan, Trans.). Tehran: IUST.
- Jonson, H.W. (1979). *History of Art*. New York: Harry N. Abrams, 5, 171.
- Kafshchian Moghadam, A. & Royan, S. (2008). Investigation Contemporary Wall Paintings Tehran. Before and After the Revolution, *Honarhaye Ziba*, 33.
- Kafshchian Moghadam, A. (2003). Survey Mural Painting Features, *Honarhaye Ziba*, (20), 69-70.
- Kafshchian Moghadam, A. (2005). How a Mural Painting Organize Do, *Honarhaye Ziba*, (49), 25-49.
- Kafshchian Moghadam, A. (2010). Wall Paintings Assessment Contemporary Tehran of from the View-point the Respondent, *Honarhaye Ziba*, 33.
- Karamati, M. (1991). *Dictionary Terminology Visual Arts*, Tehran: Chakame.
- Mahnke, F. H. (2006). *Color Environment & Human Responses*, London, Wiley.
- McEvoy, Sh. (2012). *Latino/Latin "American Muralism and Social Change: A Reflection on the Social Significance of the Cold Spring Mural"*. B.A. Honors Thesis, College of Saint Benedict, Saint John's University.
- Meiboudi, H. Karimzadegan, H. Khalilnejad, S. M. R (2011). Enhancing Children's Environmental Awareness in Kindergarten of Mashhad City Using Mural Painting, *Journal of Social and Behavioral Sciences*, (28), 1020-1028.
- Mihai V. S and Radu. R. (2011). Mural Message for Future Generations, *Journal of Social and Behavioral Sciences*, (11), 52-56.
- Mohamad beygi, M. (2009). Wall Painting, *International Journal of Construction and Building*, (59), 71-73.
- Mozafarikhah, Z. & Kafshchian Moghadam, A. (2012). The Usage of Minimal Art in City Environmental Graphic Emphasizing on Urban Graffiti Samples in the Cities of Iran, *Journal of Nagre*, (22), 80-93.
- Nikanpor, A. (2009). Mural Painting Aesthetics, *Hamshahri Memari, Special letter Urbanism and Architecture*, 77, 2.
- Pakbaz, R. (2004). Encyclopedia Art, Tehran, *Contemporary Culture*, 2, 585.

- Roshvand, Z. (2012). Characteristics and Visual Concepts Environment Graphics with Emphasis on Notification, *Book Art Month*, 167, 69.
- Sadr mohamadi, A. (2008). *Why Advertise Peripheral*, Tehran. site, 1, p.15.
- Salavati, M. (2011). Impact of Graphic Environmental in Urban Communications, *Journal of Visual Art Naghsh maie*, 7, 112.
- Shamili, F. (2013). Explanation Principles and Development Murals Tabriz, *Journal of Art Research*, (1), 130.
- Sike, A. & David, A. (1982). *A Look at the Life and Effects of Mexican Painter*, (Faride shabanfar, Trans.). Tehran: New World.
- Volt, K. (1989). *Materials and Mural Painting Techniques*, (Mansour Hesami, Trans.). Tehran: Barg.
- Zangi, B. Ahmadi, S. B. Shoja, J and Ghamsarian, H. (2013). Rights Intellectual Property and Spiritual in Mural Painting Works, *Journal of Art Research*, (1), 106.